

# DE LA FILOSOFIA CRÍTICA A LA FILOSOFIA COM A CIÈNCIA ETRICTA<sup>1</sup>.

SALVI TURRÓ

## RESUM

La transició de la «filosofia crítica» kantiana a la «doctrina de la ciència» fichteana està mediatitzada per Reinhold i la seva comprensió de la filosofia «com a ciència estricta». Mentre que en la perspectiva crítica coexisteixen una exposició «arquitectònica» i una «cartogràfica» de la filosofia, Reinhold privilegia exclusivament la primera, amb la qual cosa cal que la doble territorialitat kantiana (natura, llibertat) es redueixi a un únic «fonament» (la consciència) bastint-se així un únic «edifici» filosòfic. D'aquesta manera s'enceta la problemàtica fonamentalista que determina la filosofia de Fichte en especial i de l'idealisme alemany en general.

## SUMMARY

The transition from kantian «critical philosophy» to fichtean «doctrine of science» had Reinhold's understanding for philosophy «as a strict science» as its hegemonic link. Reinhold endorsed unflinchingly an «architectonical» exposition of philosophy, and rejected the critical attempt to compound it with a «cartographical» exposition. The twofold kantian territory (nature, freedom) must therefore be restricted to a unique «foundation» (the consciousness), and alongside it a unique philosophical «building» must be erected as well. In this way started the foundationalist mode of thinking from which both, the fichtean philosophy and, in broader terms, the German Idealism, were born.

Des de les primeres reconstruccions historiogràfiques de la gènesi de l'idealisme alemany, és costum d'assenyalar Reinhold com a anella mitjanceira entre la filosofia crítica i la doctrina de la ciència (WL). I en efecte, amb la recuperació per a la *Gesamtausgabe* del primerenc manuscrit fichteà *Eigne Meditationen zur Elementarphilosophie* (1793), R. Lauth<sup>2</sup> ha mostrat definiti-

---

1. Aquest treball s'inscriu en el projecte de recerca *El model transcendent en la filosofia moderna i contemporània*, reconegut i finançat pel Ministeri d'Educació i Cultura (PB 97-0884).

2. *Genèse du «Fondement de toute la Doctrine de la Science» de Fichte* a Archives de Philosophie, n° 34, 1971, pp. 51-79.

vament el paper essencial que el filòsof vienès tingué en la gènesi, fins i tot redaccional, de la WL: la *Grundlage* de 1794 és el resultat de l'estudi detallat que l'any anterior havia emprès Fichte de la «filosofia elemental» de Reinhold en confrontació amb l'*Enesidem* de Schulze.

Més en concret. D'una banda, K. Fischer<sup>3</sup>, E. Cassirer<sup>4</sup>, R. Kroner<sup>5</sup> i X. Léon<sup>6</sup> coincideixen en situar l'aportació fonamental de Reinhold en l'establiment d'un principi últim per a la unificació de la filosofia teòrica i pràctica kantianes, operació amb la qual s'obren les portes a l'*Erster, schlechthin unbedingter Grundsatz* de la *Grundlage* fichteana i a la recerca «idealista» d'un fonament «absolut». I d'altra banda, M. Guéroult<sup>7</sup> mostra el mecanisme possibilitador d'aital unificació: en identificar el «principi» amb la noció de «representació en general», Reinhold redueix la diferència qualitativa entre la branca sensitiva i intel·lectiva de la KrV a una diferència de grau o d'intensitat en la consciència, recuperant així la perspectiva leibniziana d'un *continuum* entre les diferents representacions i el consegüent paper rector -i.e. «fonamentador»- de la mónade autoconscient. Punts aquests que han estat confirmats a grans trets per la bibliografia més recent<sup>8</sup>.

És doncs palesa la dependència de la WL del «programa fonamentalista» de Reinhold. Tanmateix, potser no s'ha posat prou èmfasi en l'operació de fons que suporta aquest programa i que és explícitament reconeguda pel mateix Fichte quan al·lueix als seus deutes amb els filòsofs precedents: «L'autor està íntimament convençut que, després de l'esperit genial de Kant, no podia fer-se

3. *Fichte und seine Vorgänger* (llibre I) a: *Geschichte der neuern Philosophie* (volum V), Heildelberg, 1869 (volum VI en la nova reimpressió a Liechtenstein, Klaus Reprint, 1973).

4. *Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und in der Wissenschaft der neueren Zeit* (volum III), Berlín, 1907-1920.

5. *Von Kant bis Hegel* (II Secció), Tubinga, 1921-24 (reedició a Tubinga, Mohr, 1961).

6. *Fichte et son temps* (volum I, capítol VI), París, A. Collin, 1922-27.

7. *L'évolution et la structure de la Doctrine de la Science* (volum I, Introducció-D), Publications de l'Université de Strasbourg, 1930.

8. A més del recull d'articles editat per R. Lauth (*Philosophie aus einem Prinzip. K.L. Reinhold*, Bonn, 1974) hom pot consignar bàsicament: A. Klemmt, *K.L. Reinholds Elementarphilosophie. Eine Studie über den Ursprung des spekulativen deutschen Idealismus*, Hamburg 1958; A. Pupi, *La formazione della filosofia de K.L. Reinhold 1784-1794*, Milà, 1966; W. Teichner, *Rekonstruktion oder Reproduktion des Grundes*, Bonn, 1976; M. Bondeli, *Das Anfangsproblem bei K.R. Reinhold. Eine systematische und entwicklungsgeschichtliche Untersuchung zur Philosophie Reinholds in der Zeit von 1789 bis 1803*, Frankfurt, 1995; M. Frank, «Unendliche Annäherung», Frankfurt, Suhrkamp, 1997. Com a recull bibliogràfic tenim el d'A. von Schönborn: *K.L. Reinhold. Eine annotierte Bibliographie*, Stuttgart, 1991.

a la filosofia cap regal superior a l'esperit sistemàtic de Reinhold»<sup>9</sup>. Qualificar de «sistemàtica» l'aportació de Reinhold té, atesa la terminologia establerta a l'Arquitectònica de la KrV<sup>10</sup>, un significat inequívoc: amb ell la filosofia assoleix la forma científica. Si la «genialitat» kantiana consistí a «produir» una nova perspectiva i mètode per a la filosofia<sup>11</sup>, els seus resultats apareixen a Fichte encara com a mers «agregats» i de manera «rapsòdica»: l'elevació de la fragmentarietat crítica a la científicitat ha estat l'aportació cabdal del pensador vienès. De fet, amb aital apreciació, Fichte no fa més que reassumir allò que per al mateix Reinhold ja constituïa l'eix de la seva *Elementarphilosophie*: «La crítica de la raó kantiana ha aportat certament materials però no pas la idea, i molt menys el fonament real, a aquesta ciència [de la facultat representativa] que jo, en tant que serveix de fonament comú de tota filosofia teòrica i pràctica, anomeno *Filosofia Elemental* universal»<sup>12</sup>; «la tasca de la filosofia crítica només podia cloure's -i calia cloure-la- amb l'absoluta explicació fonamental de la representació. Amb aital explicació fonamental, tanmateix, la filosofia deixa de ser crítica: s'hi enceta la ciència del fonament de la filosofia sense adjectius, la Filosofia Elemental. Aquesta és la darrera en el camí que condueix a la ciència, però la primera en el camí en què consisteix la ciència mateixa»<sup>13</sup>.

I efectivament, Reinhold, en traslladar-se a Weimar i col·laborar en el *Deutscher Merkur* de Wieland (1784), abandonà el seu primer «austroleibnizianisme»<sup>14</sup> per «convertir-se» al kantisme, dibuixant una trajectòria peculiar<sup>15</sup>:

9. *Über den Begriff der WL*, pròleg (SW, I, 31).

10. KrV A 832/B 860.

11. A KU § 46 el geni es defineix com a «capacitat productiva innata de la ment». Contràriament a la lletra de Kant, que al § 47 desmarca completament la genialitat artística de l'àmbit científicoconceptual, Fichte pot considerar «genial» al filòsof perquè interpreta la filosofia transcendental com una autèntica «recreació» i «renaixement» de i en l'esperit (cf. *Vorlesungen über Geist und Buchstabe in der Philosophie*, lliçó II; GA, II/3).

12. *Über das Fundament des philosophischen Wissens*, p. 71-72: des de la publicació de 1791 només se n'ha fet una edició per fotoimpressió (Hamburg, Meiner, 1978) conservant la paginació inicial, a la qual remetem des d'aquí.

13. *Über das Fundament*, p. 104-105.

14. Membre inicialment del col·legi jesuïta de Santa Ana a Viena, amb la prohibició de l'orde (1773) Reinhold ingressà en els barnabites, on rebé la influència de Paul Repermann que combinava la filosofia de Leibniz amb la de Locke, exercint després de mestre de novicis i professor de filosofia. Defensor dels ideals il·lustrats, el 1782 s'integrà en la francmaçoneria i el novembre de 1783 abandonà el catolicisme traslladant-se a Leipzig, on entrà en relació amb el cercle de Weimar.

15. L'única biografia existent de Reinhold es deu al seu fill: E. Reinhold, *C.L. Reinhold Leben und literarisches Wirken nebst einer Auswahl von Briefen*, Jena, 1825. Per a la seva evolució intel·lectual, en especial el període comprès entre 1782 i 1794 vegeu A. Pupi (*op. cit.*), M. Bondeli (*op. cit.*), i H. Gliwitzky, *C.L. Reinholds erster Standpunktwechsel* (a R. Lauth: *Philosophie aus einem Prinzip. K.L. Reinhold*).

si a les *Briefe über die kantische Philosophie* (1786) duia a terme una aferrisada defensa literal de la filosofia transcendental que li valgué el reconeixement públic de Kant i el nomenament com a professor extraordinari a Jena (1787), al *Versuch einer neuen Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögen* (1789) empenia ja la revisió de la filosofia crítica a partir de la integració de les diverses facultats en la consciència representativa com a llur fonament comú, i als *Beiträge zur Berichtigung bisheriger Mißverständnisse der Philosophen* (1790-1792)<sup>16</sup> i a *Über das Fundament des philosophischen Wissens* (1791) destacava explícitament el lligam essencial entre científicitat i fonament com a punt nuclear d'una «superació» del kantisme que, per primer cop, oferiria a les generacions futures una filosofia «com a ciència estricta» (*als strenge Wissenschaft*)<sup>17</sup>.

En suma, tant en la consideració de Fichte com en la pròpia intenció de Reinhold la Filosofia Elemental significa la conversió de la «crítica» en «ciència». Ara bé, no havia concebut i dissenyat ja Kant la filosofia transcendental des de les exigències de la científicitat, tal com es desprèn del capítol de l'Arquitectònica abans esmentat? Essent així, la superació de la «crítica» per la «ciència» no serà en realitat un xoc entre dues concepcions de la «científicitat» o «sistematicitat»? Intentarem a continuació analitzar el desplaçament que s'opera en la comprensió de la científicitat filosòfica de Kant a Reinhold, per tal de veure en quina mesura aquest desplaçament és essencial per a la comprensió de la filosofia reinholdiana i de la mateixa WL fichteana.

D'entrada és fàcil d'observar que el programa kantian d'una filosofia transcendental es desenvolupa apel·lant al seu estatut científic, tal com es mostra en els tres nivells que articulen la KrV: d'una banda, cada part de la Doctrina dels Elements es defineix com a «ciència» de la facultat respectiva<sup>18</sup>; d'altra banda,

16. Publicats en dos volums: (I) *Das Fundament der Elementarphilosophie betreffend* (Jena, 1790), (II) *Die Fundamente des philosophischen Wissens, der Metaphysik, Moral, moralische Religion und Geschmackslehre* (Jena, 1792). De fet, el primer volum del *Beiträge* junt amb l'*Über das Fundament*, i no pas el *Versuch*, foren els textos més llegits i discutits de Reinhold entre els cercles kantians: així, tant Schulze a l'*Enesidem* com Fichte en el període preparatori de la *Grundlage* s'hi refereixen directament. Dels *Beiträge* no se n'ha fet cap edició posterior, llevat d'una fotoimpressió de la cinquena part del volum I, que ha estat impresa per F. Meiner conjuntament a *Über das Fundament* (cf. nota 12); tanmateix, poden trobar-se amples citacions literals, també del primer volum, en l'*Enesidem* recentment editat per M. Frank (Hamburg, Meiner, 1996): totes dues edicions conserven la paginació original del text de Reinhold, a la qual també remetrem des d'aquí.

17. *Über das Fundament*, p. 137-138. La mateixa expressió apareix literalment en el títol de la cinquena part del primer volum dels *Beiträge: Über die Möglichkeit der Philosophie als strenge Wissenschaft*.

18. KrV A 21/B 35 per a l'Estètica transcendental; KrV A 57/B 81 per a la Lògica transcendental; A 64-54/B 89-90 i l'important afegit de B 109-110 per a l'Analítica transcendental; A 136/B 175 per a la facultat de judicar; A 333/B 390 ss. per al «sistema» de les idees.

l'obra sencera es disposa segons un ordre sistemàtic en què la Doctrina dels Elements forneix els materials perquè la Doctrina del Mètode dissenyi l'edifici resultant<sup>19</sup>; finalment, les recerques de la KrV constitueixen el moment propèdèutic que ha de donar pas al sistema filosoficodoctrinal pròpiament dit, el qual es vertebrarà científicament segons una metafísica de la natura i dels costums (ús teòric i pràctic de la raó)<sup>20</sup>.

Cal constatar igualment, però, que les invocacions kantianes a la científicitat no són del tot unívocues. Sens dubte, la KrV deixa ben clara i definida l'equivalència entre ciència i organització sistemàtica: tant un concepte con l'altre remeten formalment a la idea racional d'un tot que determina a priori les seves parts<sup>21</sup>. Ara bé, aquesta idea «necessita, per a la seva realització, d'un esquema»<sup>22</sup>, i.e. ha d'exposar-se en concret sota alguna forma de «figuració» per tal que pugui dur a terme la seva funció ordenadora. En tractar-se, però, d'un concepte de raó, és palès que la seva exposició no pot venir determinada per l'esquematisme de l'enteniment, la qual cosa implica que aquí la imaginació està necessàriament oberta a un «joc de transferències» (*meta-fores*) alié a la rigidesa unidireccional de l'aparell categorial: en la tercera crítica<sup>23</sup> Kant explicitarà definitivament aquest punt atribuïnt efectivament a les idees de la raó una exposició de tipus «analògic» o «simbòlic».

Conseqüentment, no és pas d'estranyar que des de bon començament la comprensió kantiana de la científicitat o sistematicitat faci ús de dues «esquematzacions» o figures. D'una banda, la imatge de l'edifici fonamentat en què una pluralitat de materials o elements suficientment resistents suporta el pes de la construcció: el primer paràgraf de la Doctrina del mètode<sup>24</sup> n'és potser el pasatge paradigmàtic. Altrament, la imatge de la carta geogràfica que permet d'ordenar una diversitat de llocs o regions de l'espai i d'orientar-nos-hi: l'exemple de la illa i la navegació en alta mar a la fi de l'Analítica<sup>25</sup> o l'inici de l'opuscle de 1786 contra Jacobi<sup>26</sup>, en són bons exemples. Metàfores que ens autoritzen a

---

19. KrV A 707/B 735

20. KrV A 841/B 869.

21. «Atès que unitat sistemàtica és aquella que fa del coneixement comú ciència -i.e. d'un mer agregat de coneixements un sistema-, arquitectònica és la doctrina d'allò científic en el nostre coneixement en general... Entenc tanmateix per sistema la unitat dels diversos coneixements sota una idea. I aquesta és el concepte racional de la forma d'un tot en la mesura que, per ell, és determinat a priori tant l'àmbit de la diversitat com el lloc de cada part respecte a les altres» (KrV A 832/B 860).

22. KrV A 833/B 861.

23. KU § 59.

24. KrV A 707/B 735.

25. KrV A 235-236/B 294-295.

26. *Was heißt sich im Denken orientieren?* (Ak, VIII, 134 i ss.)

parlar, doncs, d'una doble exposició de la idea de sistema a Kant: una d'«arquitectònica» ( $E_a$ ) i una altra de «cartogràfica» ( $F_c$ ). Que ambdues imatges ofereixen possibilitats organitzatives diferents és clar: la verticalitat de l' $E_a$  fa que les parts de l'edifici siguin d'alguna manera «homogènies», car totes s'integren en un mateix sistema de forces que descarrega sobre l'únic fonament; en canvi, com que l' $F_c$  només requereix juxtaposició de parts, permet aplegar en un mateix mapa zones qualitativament diferenciades (mars, continents, illes, etc.) i, per tant, «heterogènies» respecte a llur possible «fonament». El tret característic del plantejament kantianista és justament la coexistència d'ambdues esquematitzacions malgrat les tensions que, com veurem tot seguit, això comporta.

És palès, d'entrada, que l' $E_a$  concorda plenament amb la idea «principal» o «fonamentalista» de científicitat pròpia de la tradició leibnizianowolffiana<sup>27</sup>, idea que Kant expressa habitualment com a «concepte escolar de filosofia»<sup>28</sup>: conèixer, en sentit estricte, equival a «donar raó» o «fonamentar» (*gründen, Satz des Grundes*), de manera que el saber només assoleix plenament la completud quan les proposicions particulars són «portades» a llurs principis (*Grundsätze, Prinzipien*); i en la mesura que la filosofia s'ocupa dels «primers principis» (*erste/oberste Grundsätze, Anfangsgründe*), esdevé la disciplina «fonamental» o «fonamentadora» (*Grundlegung, Grundlage*) en què recolza tot l'edifici científic. I és, en efecte, a partir d'aquest model d' $E_a$  que Kant concep la part teòrica del sistema filosòfic a la KrV: «la metafísica és la ciència dels primers principis del coneixement humà»<sup>29</sup>; tota la filosofia teòrica rep la seva científicitat d'una taula de categories que «es deriva matemàticament segons principis determinats»<sup>30</sup>; la deducció transcendental estableix que «el principi de la unitat sintètica de l'apercepció és el principi suprem de tot ús de l'enteniment»<sup>31</sup>; d'aquí deriva el «sistema de principis de l'enteniment pur»<sup>32</sup>, el de contradicció com a «principi suprem» del seu ús analític i l'equivalència entre condicions de possibilitat de l'experiència i de l'objecte com a «principi

27. Per a la gènesi i desplegament d'aquesta tradició fins a Leibniz segueix essent útil l'estudi de J. Ortega y Gasset, *La idea de principio en Leibniz* (Madrid, Revista de Occidente, 1958). Més específicament per al context del racionalisme escolar immediat a Kant vegeu: F. Kambartel, «System» und «Begründung» als wissenschaftliche und philosophische Ordnungsbegriffe bei und vor Kant a *Theorie und Begründung*, Frankfurt, 1976.

28. «Fins aquí, però, el concepte de filosofia és sols un concepte escolar, és a dir, el d'un sistema de coneixement que és cercat només com a ciència, sense que tingui per fi res més que la unitat sistemàtica d'aquest saber o completud lògica del coneixement» (KrV A 838/B 866).

29. KrV A 843/B 871.

30. KrV B 109.

31. KrV B 136.

32. KrV A 150 ss./B 190 ss.

suprem» del seu ús sintètic. I al mateix esquema obeeïx també el desplegament de la metafísica de la natura corporal (*Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft* de 1786): l'aplicació dels principis transcendents a la distensió spatiotemporal fonamenta els principis de la física racional que, al seu torn, determinen la possibilitat de l'experimentació quantitativa i, per tant, de les lleis empíriques de la natura.

Parem atenció, tanmateix, a un punt cabdal: l'edifici bastit sobre l'apercepció transcendental com a darrer fonament correspon exclusivament a l'àmbit fenomènic. En tant que la deducció transcendental mostra que la unitat del «jo penso» possibilita els judicis categorials (objecte en general) i determina sintèticament la intuïció spatiotemporal en funció d'aquella taula (esquemàtica de l'enteniment), hem establert la base de tot allò que ens pot aparèixer objectivament: *tò phainómenon, das Phänomen*. Fora d'aquí resten, però, les exigències incondicionades de la raó pura que, segons determina el seu Canon<sup>33</sup>, en no tenir ús teóricoconstitutiú, el tenen pràctic, anunciant-se i anticipant-se així la temàtica pròpia d'una metafísica dels costums: ocupar-se dels «principis que determinen a priori i fan necessari l'actuar i el permetre»<sup>34</sup>. Doncs bé, com que «pràctic és tot allò que és possible per la llibertat»<sup>35</sup>, resulta que, seguint la figura de l'E<sub>a</sub>, la llibertat constituiria el «fonament» de la segona branca de la filosofia. I aquí rau justament la paradoxa: des de l'edifici ben fonamentat del coneixement teòric no hi ha possibilitat de decidir res sobre la llibertat, a menys de retornar a la il·lusió transcendental de la metafísica dogmàtica i a la seva dialèctica irresoluble. Es a dir, des de la perspectiva estricta dels principis fenomènics la llibertat és més aviat un no-fonament puix, en trencar la cadena causal, estableix un principi absolut d'acció completament inverificable. Suposant que la noció de llibertat pugui donar lloc a un edifici alternatiu al cognoscitiu, aquest «fonament» és incommensurable amb els principis teòrics. Atesa l'heterogeneïtat dels fonaments («jo penso», «llibertat») i dels edificis respectius (metafísica de la natura, metafísica dels costums), s'entén que l'única possibilitat d'articular sistemàticament tots dos àmbits sigui fent ús d'una E<sub>c</sub> per juxtaposició de parts en l'espai. D'aquí la figura organitzativa global de la filosofia crítica: junt al territori ben explorat i determinat del fenomen -tan acotat que pot comparar-se a una illa de cartografia acabada-, rau un altra regió més feréstega -vertader *mare ignotum*- que tot just la segona secció del Canon de la KrV començarà a explorar.

Després de les polèmiques amb Herder i Jacobi dels anys 1785-86, la KpV conclourà (i en part matisarà) l'exploració iniciada en el Canon de 1781.

33. KrV A 796-797/B 824-825.

34. KrV A 841/B 870.

35. KrV A 799/B 828.

Obertament ara Kant es val també de l' $F_a$  per delimitar internament l'edifici pràctic: el primer capítol de l'Analítica oferirà els «principis fonamentals de la pura raó pràctica» i, en estricte *ordo geometrico*, una definició, dos teoremes i dos problemes preparen el terreny per formular finalment la *Grundgesetz der reinen praktischen Vernunft*, «fonament» a partir del qual caldrà desenvolupar després la metafísica dels costums. La substitució de la llibertat per la llei com a fonament de la KpV, implica la unitat de fonamentació de la construcció teòrica i pràctica? Sens dubte la universalitat de la llei, comuna a l'enteniment i a la raó, permetrà ara de connectar més fàcilment natura i moralitat fins al punt de fer de la primera un «tipus» o anticipació simbòlica de la segona<sup>36</sup>. La dualitat de fonaments rau, però, inalterable. Car, si bé la «llei fonamental» és la *ratio cognoscendi* de la llibertat, la llibertat segueix essent la *ratio essendi* de la llei<sup>37</sup>, amb la qual cosa s'obté un cercle que només sembla resoldre's apel·lant a un *Faktum* prou peculiar: el de la «consciència de la llei fonamental» que «ens penetra com a principi sintètic a priori que no està fonamentat en cap intuïció, ni pura ni empírica, encara que seria analític si hom pressuposés la llibertat de la voluntat per a la qual, però, com a concepte positiu, seria precisa una intuïció intel·lectual que aquí no és permès d'acceptar en absolut. Això sí, per a considerar sense error aquesta llei com a *donada* cal remarcar que no és cap fet empíric, sinó l'únic fet de la raó pura que la manifesta com a originàriament legisladora (*sic volo, sic iubeo*)»<sup>38</sup>.

Si el desllorigador de la doble implicació entre llei i llibertat és un «fet» que no és sintètic a priori perquè no empra intuïcions pures (en el sentit de la KrV), ni és analític perquè ens manca la intuïció intel·lectual de la llibertat, ni és merament empíric (a posteriori), llavors ens trobem novament amb un *non sens* que ultrapassa el sistema de proposicions establert per a l'àmbit fenomènic: l'edifici pràctic és heterogeni en la seva fonamentació respecte a l'edifici teòric<sup>39</sup>. Per això l'obra posterior a la KpV, on Kant ofereix les seves darreres consideracions sistemàtiques, segueix articulant les dues branques de la filosofia mitjançant una  $F_c$ : com que la dualitat de fonaments impedeix bastir un únic edifici, les parts del «sistema» només admeten una juxtaposició espacial.

---

36. L'important capítol de la «Típic de la facultat de judicar pura pràctica». Per a un desplegament més ampli d'aquest punt vegeu el meu article *Llei pràctica i esquematització. De Kant a Fichte a: AAVV, La Llei*, Barcelona, Barcelonesa Edicions, 1998.

37. KpV, pròleg (Ak, V, 4).

38. KrV, Analítica (Ak, V, 31).

39. A menys que la consciència de la llei fos el mateix que l'apercepció transcendent: aquesta identificació, defensada obertament per Fichte (*II Introducció a la WL*, § 6; SW, I, 472) i punt nuclear de tota la WL -lectura del «jo penso» com a *Tathandlung* alhora teoricopràctica-, és tanmateix absent de la lletra de la crítica. Una altra cosa seria parlar del seu «esperit»!



I efectivament, la introducció de la tercera crítica<sup>40</sup> parla de dos «camps» (*Felde*) o «regions» (*Gebiete*) -natura i llibertat- separats per un «abisme immens» (*unübersehbare Kluft*): a tot estirar hom podrà cercar un «trànsit» (*Übergang*) entre tots dos a través de la facultat de judicar reflexionant. Una transició, però, no estableix mai una unitat de territori ni molt menys d'edificació.

Aquesta articulació del sistema filosòfic com dos edificis que coexisteixen sota una  $E_C$  sense configurar una  $E_a$  unitària no comporta, tanmateix, cap connotació negativa en el text kantian. Més aviat al contrari. Car no oblidem que la tasca crítica s'entén, des del primer pròleg a la *KrV*, com a limitadora de la tendència natural de la raó, i el fet d'aixecar cartografies és feina de-limitadora per excel·lència. Es més, atesa la dimensió «interessada» de la raó en funció dels interrogants establerts en el Canon de 1781, la crítica ha de servir igualment per orientar-nos en els diversos territoris a què fan esment aquells interessos i poder així donar respostes adequades a les preguntes plantejades: però, com assenyalava l'opuscle de 1786 contra Jacobi, no hi ha orientació sense fixar regions diverses en l'espai, operació que ens remet novament a una tasca cartogràfica. Resulta així que la «primacia» de l' $E_C$  sobre l' $E_a$  correspon a la comprensió interna del projecte crític en tant que limitació i orientació de la raó. Pel cantó de la limitació, la tendència especulativometafísica ha de reconèixer que només en la «illa de l'experiència» hi ha coneixement científicament fonamentat. Pel cantó de l'orientació, en canvi, l'interès teòric se subordina al pràctic donant lloc a una teleologia moral del món com a totalitat organitzada<sup>41</sup>, on es realitza finalment la filosofia en sentit «còsmic» -i.e. «la relació de tot coneixement als fins essencials de la raó humana (teleologia *rationalis humanae*)»<sup>42</sup>- i s'assoleix, per tant, el sentit il·lustrat, educatiu i humanista que defineix la globalitat del projecte criticotranscendental<sup>43</sup>.

En darrer terme, la primacia del model cartogràfic, perquè assegura la dualitat de fonaments i la irreductibilitat de les construccions resultants, constitueix l'expressió sistemàticament més coherent d'aquesta dimensió essencialment «mundana» i críticoil·lustrada de la filosofia per a Kant. Es a dir, les dues disciplines metafísiques particulars (de la natura i dels costums) s'elevan a la vertadera sistematicitat quan, integrant-se en el mapa que delimita les dues

40. KU, Introducció, § II (Ak, V, 175-176).

41. Temàtica que, des de la segona secció del Canon de 1781, porta a la *KpV* i als textos sobre filosofia del dret i de la història: vegeu al respecte el meu estudi *Lliçons sobre història i dret a Kant*, Barcelona, Edicions UB, 1997.

42. *KrV* A 838-839/B 866-867.

43. Acordem plenament amb la tesi defensada per J.M. Muglioni, *La philosophie de l'histoire de Kant*, Paris, PUF, 1993.

regions del «món» (sensible, surpasensible-moral), aporten els instruments racionals específics per orientar-nos-hi. L'E<sub>a</sub> de les parts se subsumeix necessàriament en l'E<sub>c</sub> del conjunt i així la crítica esdevé pròpiament «mundana»: orientació de la raó en el món.

Reinhold també accepta la funció mundana de la filosofia com a aclariment de la destinació de la humanitat, tal com es constata des de les primeres línies d'*Über das Fundament*: «Que els filòsofs de professió han d'entendre's sobre els últims principis de la seva ciència, no sols ho exigeix l'interès de la ciència..., sinó també un fi molt superior al qual se subordina aquell com a mitjà..., a saber, l'interès de l'ennobliment moral de la humanitat»<sup>44</sup>. Ennoblement moral que se situa, al seu torn, en perfecta continuïtat amb la segona i tercera preguntes del Canon de la KrV: «El problema principal que ha de resoldre la filosofia consisteix en el descobriment i fixació dels fonaments últims i, com a tals, universalment vàlids dels nostres deures i drets en aquesta vida i de la nostra esperança en la futura»<sup>45</sup>. En aquest sentit tenen sobrada raó els estudis que han remarcat la plena inserció de Reinhold en les ideals culturals i ètics de la Il·lustració<sup>46</sup>. Ara bé, des d'on i com la filosofia pot complir, per a Reinhold, aquesta funció ordenadora? Segueix havent-hi subordinació de l'E<sub>a</sub> a l'E<sub>c</sub>?

En paral·lelisme a la tipificació kantiana de la metafísica com a «camp de batalla de conflictes inacabables»<sup>47</sup>, Reinhold caracteritza la situació fàctica de la filosofia pels conflictes (*Streitigkeiten*) i malentesos (*Misverständnisse*)<sup>48</sup> entre els diversos autors: fins que aquests no estiguin resolts hom no podrà dur a terme l'ordenació moral del món que li és exigible. La solució, però, és difícilment assolible perquè les discussions «no atenyen pas a l'aplicació de principis comunament reconeguts sinó als principis erronis mateixos»<sup>49</sup>. I en la mesura que el desplegament de la filosofia consisteix en una «cadena de proposicions»<sup>50</sup>, la problemàtica i desconeixement de la primera anella malmet tota la resta. Per tant, «cal que sigui possible un principi universalment vàlid com a primer principi fonamental; en cas contrari, la filosofia és impossible

44. *Über das Fundament*, p. V.

45. *Über das Fundament*, p. XV.

46. Vegeu especialment R. Lauth, *Fichtes und Reinholds Verhältnis vom Anfange ihrer Bekanntschaft bis zu Reinholds Beitritt zum Standpunkt der Wissenschaftslehre Anfang 1797* (al recull abans esmentat editat pel mateix Lauth: *Philosophie aus einem Prinzip*), i també la introducció de W. Schrader a l'edició d'*Über das Fundament*.

47. KrV, A VIII.

48. *Über das Fundament*, p. X i ss.; *Beiträge*, I, 341 i ss.

49. *Über das Fundament*, p. XI.

50. *Beiträge*, I, p. 346.

com a ciència»<sup>51</sup>. Afirmació que Reinhold pren en la seva màxima literalitat, i.e. ha d'haver un «únic sistema de principis sobre el qual ha de poder edificar-se tant la filosofia teòrica com la pràctica, tant la formal com la material»<sup>52</sup>. Clarament, doncs, ara la dimensió mundana de la filosofia no introdueix una esquematització pròpia sinó que passa a dependre d'una sola i única sèrie de fonamentació: l'E<sub>c</sub> cedeix el seu lloc rector a l'E<sub>a</sub>; científicitat i sistematicitat equivalen a derivabilitat de la cadena de proposicions a partir d'una primera anella; en lloc de dissenyar una cartografia de diversos territoris, hem de construir un únic edifici; sols la unitat de la construcció fa de la filosofia una «ciència estricta». D'aquí les equivocitats que Reinhold assenyala en l'Arquitectònica de la KrV<sup>53</sup>. Si «filosofia» hi designa tant la propedèutica (crítica) com el sistema (metafísica), significa això que la KrV encara no és sistema i, per tant, no és ciència?, i per què seguidament (A 845/B 873) «metafísica» equival «en sentit estricte» a «filosofia transcendental»? Si «metafísica» designa el conjunt del sistema, com pot aplicar-se a la natura i als costums, afirmant simultàniament que «en sentit estricte» només correspon a la part especulativa? Com pot ser la metafísica alhora ciència del coneixement filosòfic vertader i de l'aparent, si ambdues regions obeeixen a principis contraposats?

Per tot això, la reconstrucció que proposa Reinhold del desenvolupament de la filosofia moderna té un clar fil conductor: determinar on rau el «principi» articulador de cada filosofia i avaluar-ne la seva consistència interna. Es dona així un caire sistemàtic a la mera successió històrica i s'estilitza molt més que en Kant la «història de la raó»<sup>54</sup>, resultant-ne un fàcil esquema escolar: si d'entrada hom posa el principi en la simplicitat de les representacions sensibles (Locke)<sup>55</sup>, hom passa després a ubicar-lo en les representacions innates (Leibniz)<sup>56</sup>; d'aital contraposició entre «racionalisme» i «empirisme» sorgeix l'escepticisme de Hume<sup>57</sup> i la paral·lela invocació a l'«enteniment comú» (*gemeiner Verstand*) com a base del filosofar<sup>58</sup>, fins que Kant descobreix un «nou fonament del saber filosòfic... a partir de la possibilitat de l'experiència determinada en la ment abans de tota experiència»<sup>59</sup>.

51. *Beiträge*, I, p. 367.

52. *Beiträge*, I, p. 344.

53. A *Über das Fundament* (p. 124-126) Reinhold comenta extensament del passatge KrV A 841/B 869 i ss on Kant exposa precisament la seva sistemàtica.

54. KrV A 852/B 880 i ss.

55. *Über das Fundament*, p. 18 i ss.

56. *Über das Fundament*, p. 31 i ss.

57. *Über das Fundament*, p. 49 i ss.

58. *Über das Fundament*, p. 52 i ss.

59. *Über das Fundament*, p. 56.

En aquest recorregut historico-racional Reinhold destaca dos moments (Leibniz i Kant) que, a manera de joc d'inversions, confirmen la preeminència de l' $E_a$ . En Leibniz, «la forma sistemàtica és completament inseparable de la seva filosofia»<sup>60</sup> i ho és perquè «va cercar i trobar en el principi de *contradicció* un fonament *científic* últim, un primer principi fonamental per a totes les proposicions estrictament *científiques*»<sup>61</sup>. El seu principi, però, no resisteix les dues crítiques dirigides contra ell per la KrV, que Reinhold reproduïx àmpliament: d'una banda confon la realitat pensada amb l'existència real (lògica amb metafísica)<sup>62</sup>, i d'altra és impossible derivar-ne el principi de causalitat, que així resulta «realment» independent del de contradicció<sup>63</sup>. Kant, en canvi, ha aconseguit distingir allò pensable de l'«experiència efectiva» (*wirkliche Erfahrung*)<sup>64</sup> per anàlisi de les diverses representacions (espai i temps, dotze categories, tres idees), però ha estat incapaç de portar aquestes «espècies» a llur «gènere» últim (la representació en general), amb la qual cosa la filosofia crítica no ha assolit el seu darrer fonament<sup>65</sup>.

En poques paraules, si en Leibniz la unitat (lògica) del fonament impedia distingir el *Realgrund* del *logischer Grund*<sup>66</sup>, en Kant la tipificació (material) de la diversitat de representacions (reals i pensables, teòriques i pràctiques) impedeix d'arribar a un fonament unitari. S'imposa, doncs, la «integració» de Leibniz i de Kant, de l'exigència arquitectònica d'un únic fonament amb el reconeixement de la pluralitat de facultats: dels «materials» kantians amb la «idea» (leibniziana)<sup>67</sup>. Per tant, caldrà prosseguir l'anàlisi transcendental fins assolir l'autèntic fonament de la diversitat de representacions, amb la qual cosa la crítica esdevindrà «filosofia elemental»: «així la raó filosòfica ha d'avançar en el camí analític encara un pas més del que s'ha fet en la crítica de la raó, i aquest pas és llavors l'últim que pot fer-se en el camí analític vers els principis suprems. A través d'ell i sols a través d'ell es descobreix el darrer i autèntic fonament de la filosofia»<sup>68</sup>.

La conducció de la filosofia crítica a la científicitat forta del fonament implica, doncs, substituir el primat de l' $E_c$  i la seva diversitat de regions per una  $E_a$  que garanteixi la unitat de l'edifici. Així, la metafòra cartogràfica cedeix el protagonisme exclusiu a l'arquitectònica: «el *fonament* de la KrV ni és sufi-

60. *Über das Fundament*, p. 26.

61. *Über das Fundament*, p. 27.

62. *Über das Fundament*, p. 31 i ss.

63. *Über das Fundament*, p. 37 i ss.

64. *Über das Fundament*, p. 65

65. *Über das Fundament*, p. 72-75.

66. *Über das Fundament*, p. 43

67. *Über das Fundament*, p. 72.

68. *Über das Fundament*, p. 72.

cientment *universal* (abastant) ni tampoc suficientment *firm* com per suportar l'*edifici científic sencer* de la filosofia»<sup>69</sup>. No és prou universal perquè la KrV fonamenta la metafísica de la natura sensible i la KpV la dels costums, però manca el darrer fonament comú de totes dues<sup>70</sup>. No és prou ferm perquè la crítica no dona raó dels elements en què atura les anàlisis (diverses representacions), amb la qual cosa no va més enllà d'ofedir «rapsòdicament» una pluralitat mancada d'unitat<sup>71</sup>. En la mesura que la nova Filosofia Elemental completi aquest pas analític fonamentarà alhora la metafísica teòrica i pràctica, aconseguint-se així una filosofia com a «ciència estricta», i.e. «sense adjectius»: «la Filosofia Elemental és així *essencialment* diferent de la KrV, i la *filosofia* de la qual constitueix una part com a *fonament científic* i a la qual fonamenta en les parts restants *no pot anomenar-se crítica, ni empírica, ni racionalista ni escèptica: és filosofia sense adjectius*»<sup>72</sup>. Conseqüentment, els dos principis heterogenis del criticisme (apercepció, llei moral) hauran de ser reduïts analíticament a un fonament previ i unitari per a tot l'edifici filosòfic: amb la tematització i recerca d'aquest *absolut erster Grundsatz*<sup>73</sup> s'enceta així el camí que, alhora culminant i superant la KrV, mena de la Filosofia Elemental a la WL fichteana<sup>74</sup>.

Per a aquest «pas enrere» vers el fonament absolutament primer, hom troba en Leibniz una indicació prou rellevant: la diversitat de representacions (*perceptions*) és possible pel principi unitari intern de la mònade que té en l'autoconsciència la seva més plena expressió, de manera que fins i tot els principis logicoontològics poden ser considerats com a resultat dels actes reflexius del jo<sup>75</sup>. Per això Wolff, en reconstruir *more geometrico* el leibnizianisme, podia remetre l'evidència del mateix principi de contradicció a l'experiència originària de la unitat de la consciència<sup>76</sup>. Posició fundacional de la consciència que al capdavant també constitueix el rerefons del kantisme, car si els principis cognoscitius depenen del «jo penso», el cercle de la filosofia pràctica (llei-llibertat) remet igualment a la consciència de la llei moral.

69. *Über das Fundament*, p. 129.

70. *Über das Fundament*, p. 129.

71. *Über das Fundament*, p. 132.

72. *Über das Fundament*, p. 132.

73. *Beiträge*, I, p. 353.

74. Reprint literalment l'expressió de Reinhold, el § 1 de la WL s'enceta dient: «Wir haben den absolut-ersten, schlechthin unbedingten Grundsatz alles menschlichen Wissens *aufzusuchen*» (W, I, p. 91).

75. *Monadologia*, § 29-31.

76. «Eam experimur mentis nostrae naturam, ut, dum ea iudicat aliquid esse, simul iudicare nequeat, idem non esse. Experientia ad quam hic provocamus, obvia est, ut alia magis obvia censeri nequeat: ea enim praesto est, quamdiu mens sui sibi conscia» (*Ontologia*, § 27).

Ara bé, que en aquesta tradició albiri *der Grund im Bewußtsein*<sup>77</sup> deixa tanmateix sense decidir en quin sentit s'ha d'entendre aital fonament, i més si tenim en compte les dues direccions que Kant havia diferenciat en la consciència i que impedièn llur unificació última en un sol principi. D'una banda pot subratllar-se el caràcter representatiu del *Gemüt*, amb la qual cosa la dimensió cognoscitivoconceptual dependent d'una passivitat originària sembla caracteritzar l'essència de la consciència. D'altra banda, pot remarcar-se el seu caire sinteticoactiu, amb la qual cosa el jo com a *Actus der Selbsttätigkeit* o *ursprüngliche Handlung*<sup>78</sup> determina tant la possibilitat de la posició teòrica com pràctica de la consciència.

Reinhold, inclinant-se per la primera alternativa, elevarà l'estructura de la representació (*Vorstellung*) a *erster Grundsatz*, tot fent de la consciència bàsicament «consciència representativa»: «en la consciència la representació, pel subjecte, és diferenciada del subjecte i de l'objecte i és relacionada amb tots dos»<sup>79</sup>. Fichte, en canvi, atindrà fonamentalment a la segona possibilitat: «[El principi primer, completament incondicionat] ha d'expressar aquella *activitat* [*Tathandlung*] que no es presenta ni pot presentar-se entre les determinacions empíriques de la nostra consciència, sinó que més aviat rau en el fonament de tota consciència i la fa possible»<sup>80</sup>. D'aquesta manera, si en Reinhold el fonament i l'arquitectònica filosòfica es decanten al capdavant en favor del «territori teòric» -interpretació de la moralitat com a una espècie de «representació»-, en Fichte és el «territori pràctic» qui forneix la dimensió essencial de la consciència com a fonament -l'activitat com a condició de possibilitat de la teoria (i.e. «deducció de la representació» des del principi superior de la *Tathandlung*)-.

En tots dos casos, però, l'ascensió a l'*erster Grundsatz* comporta igualment la reducció de l' $E_C$  a  $F_a$  i, per tant, el pas de la filosofia «crítica» a la filosofia «com a ciència estricta» (*Wissenschaftslehre*). Si amb aital transformació expositiva el projecte transcendent troba la seva culminació sistemàtica i científica en adequar-se formalment a l'exigència d'una fonamentació última o si, contràriament, recau en la temptació de la vella metafísica dogmàtica d'unificar (il·lusòriament) allò que en la consciència finita sempre es dona ja

77. Prenem l'expressió del títol de la monografia de D. Henrich (*Der Grund im Bewußtsein. Untersuchungen zu Hölderlins Denken 1794-1795*, Stuttgart, Klett-Cotta, 1992), atès que la reconstrucció genètica del pensament de Hölderlin en aquells anys no fa més que jugar amb les possibilitats obertes justament pel trànsit de Kant a Reinhold-Fichte.

78. Respectivament a KrV B 129 (per a l'àmbit teòric) i a A 544/B 572 (per a l'àmbit pràctic).

79. *Beiträge*, I, p. 167; fórmula represa literalment a *Über das Fundament*, p. 78.

80. WL, § 1 (SW, I, 91).

escindit, això és una qüestió que només pot determinar l'anàlisi detinguda de com s'opera l'ascens al fonament i de quin tipus de fonament es tracta en cada cas. Que, de tota manera, almenys Fichte serà perfectament conscient dels problemes interns d'un tal projecte fonamentalista, ho mostra el replantejament successiu de la relació entre el fonament (transreflexiu) i la consciència (reflexiva) en les diverses versions de la WL, especialment les de 1801 i 1804<sup>81</sup>.

---

81. Vegeu a l'efecte D. Henrich, *Fichtes ursprüngliche Einsicht*, Frankfurt, Klostermann, 1967.